

Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri

Kenan Dağcı¹, Mustafa Keskin²

Özet

Çin'in beş özerk bölgesinden biri olan Sincan Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan Uygurlar bugün birçok hak ihlali ile karşı karşıyadır. Bu çalışmada Doğu Türkistan olarak bilinen bölgeye yönelik Çin'in uyguladığı politikalar azınlık hakları bağlamında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Çin'in Doğu Türkistan halkına yönelik izlediği eğitim, ekonomi, nüfus ve göç politikaları azınlık hakları bağlamında hak ihlallerinin yaşanmasına neden olan temel faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Sincan, Uygur, Azınlık Hakları

---

¹ Prof. Dr. Kenan Dağcı Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesidir.

² Mustafa Keskin Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim/Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisidir.

Giriş

Günümüzde birçok ülke kendi içinde birbirinden farklı azınlık gruplarını barındırmaktadır. Özellikle 20. yüzyıl başında emperyal devletlerin yıkılıp ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte etnik, dinsel, dilsel ve ulusal azınlıklar kendilerini farklı bir ülke sınırları içinde azınlık olarak bulmuşlardır. Bu ülkelerin azınlık gruplarına bakışı da farklılık gösterebilmektedir. Kimi ülkeler, içindeki farklı grupları azınlık olarak kabul edip azınlık haklarını teminat altına alırken Çin gibi bazı ülkeler ise bu azınlıkların hak talep etmelerini engellemek, muhtemel bölünme ve çatışma tehdidine karşı farklı bir kimliğe sahip bu azınlıkları tanımamakta ya da uygulamada farklı hareket etmektedir. Bu da “azınlık” tanımlamasında genel bir kavram oluşmasını engellemektedir. Dolayısıyla azınlıklarla ilgili ülkelerin yaklaşımı, kendi çıkar ve manfaatlere göre şekillenebilmektedir.

Ülkelerin farklı yaklaşımlarına rağmen BM azınlıklarla ilgili sözleşmeler ortaya koyarak onların haklarını korumaya çalışmaktadır. BM'nin ortaya koyduğu sözleşmelerinin bir kısmına Çin de taraftır. Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesine Dair Sözleşmeyi 1983'de, BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini 1981'de, Kurumsallaşmış Irk Ayrımcılığı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Uluslararası Sözleşmesini 1983'de, BM Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesini (yürürlüğe girmedi) 1998'de imzalanmıştır.

Çin, etnik azınlıkların yaşadığı bölgelerin bazılarında özerklik vermesine rağmen Doğu Türkistan ve Tibet gibi yerlerde izlediği politikalarla uygulamada farklı hareket ederek hak ihlalleri yapmaktadır. Nüfusun yüzde 8'ine sahip olan azınlık grupların yoğun olarak yaşadığı bölgelere ise özerklik vermek suretiyle bağımsızlık isteklerini susturmaya çalışmaktadır.

1933 ve 1944'te iki kez kısa süreliğine özgürlüğüne kavuşan Doğu Türkistan, 1949 yılında Çin'in merkezi gücünü toplamasıyla birlikte tamamen Çin hâkimiyeti altına girmiştir.³ 1955 yılında Doğu Türkistan da kendine has bir milliyet politikası uygulayarak “Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi” adı altında birleştirerek özerk bir yönetim oluşturmuş ve bölgede yaşayan halkı Uygur, Kazak, Kırgız, Moğol gibi adlandırarak birbirinden ayırıp Çin birliğinin idamesi düşünülmüştür.⁴

Komünist rejim altında 1 Ekim 1955 yılında kurulan ve başkenti Urumçi olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi birkaç milletvekili, 1 Halk Komitesi (hükümet) ve 15 daire (ziraat, sağlık, kültür, halk eğitimi, içişleri, adalet, emniyet, sulama, devlet kontrolü, maliye, işe, endüstri, iç ve dış ticaret, hayvancılık, ormancılık), 10 idari makam, 4 komite ve 3 daire (diyanet, dışişleri ve radyo) ile idare edilmeye başlanmıştır.⁵ Bölge 1955 idari ayırımına göre kendi içinde 5 özerk vilayet, 8 idari il ve ülke ölçüsünde 15 kente ayrılmıştır. Sekiz il; Turfan, Hami, Aksu, Kaşgar, Hotan, İli, Tacheng ve Altay, beş özerk bölge; Bayangol-Moğol, Kızılsu-Kırgız, Changji-Hui, Bortala-Moğol ve İli-Kazak'tır.⁶

Çin, Doğu Türkistan bölgesini geçmişten günümüze kendi toprakları olduğunu iddia ederken Uygurlar ise kendilerini bu toprakların hem siyasi hem de kültürel olarak gerçek sahibi görmekteyler. Bu nedenle, genel anlamda Doğu Türkistan'da yaşanan sorunlar ve bu sorunların temelinde yatan Çin politikaları tartışılmaktadır. Bu çalışmada Doğu Türkistan olarak bilinen bölgeye yönelik Çin'in uyguladığı politikalar azınlık hakları bağlamında değerlendirilmektedir. Çin'in Doğu Türkistan halkına yönelik izlediği eğitim, ekonomi, nüfus ve göç politikaları azınlık hakları bağlamında hak ihlallerinin yaşanmasına neden olan temel faktörler olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, makalenin ilk bölümünde Doğu Türkistan-Çin ilişkileri tarihi ve Doğu Türkistan'ın stratejik önemi ele alınmakta, ikinci bölümünde ise Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı nüfus ve göç, ekonomi, eğitim ve kültür politikaları, incelenmiştir.

³ CASTETS, Remi; (2003), *The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China perspectives*, s.2, <http://chinaperspectives.revues.org/648?&id=648>, 12.05.2012.

⁴ HAYİT, Baymirza; (1975), *Turkestan zwürschen Russland und China*, Çev: Abdulkadir Sadak, Otağ Yayınevi, İstanbul, s.335

⁵ HAYİT, a.g.e, s.336

⁶ ATALAY, İbrahim (2011), *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s.344

Doğu Türkistan-Çin İlişkileri Tarihi

Doğu Türkistan bölgesi 1884 yılına kadar Çin tarafından Hsi-ju (Xiyou) batı bölgesi adıyla idare edilmiştir.⁷ 1884 yılında ise Çin imparatorunun emriyle bölgeye, “yeni toprak” anlamına gelen Çince “Hsin-çiyang” adı verilmiştir.⁸ Uygurca Şincang, Türkçe söylenişle, Sincan, Avrupa’da Sinkiang (Xinjiang) olarak telaffuz edilmektedir. Hsi-ju yani “batı bölgeleri” sadece Doğu Türkistan bölgesi değil, genel bir isim olup Doğu Türkistan dâhil Orta Asya’nın büyük bir kısmını ifade etmektedir.⁹ Bu tarihten itibaren Türköz bölgenin Çin’in 19. vilayeti olarak şekillendiğini belirtirken,¹⁰ Dorais nüfusun çoğunluğunun Müslüman Türk guruplarından oluştuğunu belirtmektedir.¹¹ Doğu Türkistan, Batı literatüründe Şehname’ye göre milattan önceki dönemlerde Türklerin yaşadıkları toprak olan “Turan” olarak adlandırılmış, M.S. 7. yüzyıldan sonra bu ad Arap ve Fars kaynaklarında Türkistan olarak şekillenmeye başlamıştır. Marco Polo’nun seyahatnamesinde Doğu Türkistan bölgesine Büyük Türkiye denmiştir. Turfan metinlerine göre ise Uygurların kendi yaşadıkları bu topraklara Uygur İli dedikleri bazen de Uyguristan dendiği görülmektedir.¹² Türkistan’ın batı kısmının 19.yüzyılda Ruslar tarafından işgaliyle doğuda kalan kısmına Doğu Türkistan denmiştir.

Kısa bir dönem Tibetlilerin bulunduğu bu coğrafyayı Moğolistan’dan gelen Uygurlar 8. yüzyılda fethetmişlerdir.¹³ 11. ve 12. yüzyılda İslamiyet’in bu coğrafyada yayılmasından sonra Kaşgar 1219’da Moğol, 14. yüzyıl sonunda Timur akınlarına uğramıştır. 1368-1644 yılları arasında Ming Hanedanlığı döneminde sık sık Çin istilasına uğrayan bu bölgede 1755 yılına kadar Timur ve Moğol soyundan gelenler hakim olurken, 1759’dan sonra Çinliler egemen olmaya başlamıştır.¹⁴ Çin geçmişten günümüze Doğu Türkistan bölgesinin, Çin’in vazgeçilmez bir parçası olduğunu iddia ederken tüm bölge ancak 18. yüzyılın ortalarında doğudan itibaren Mançular tarafından fethedilebilmiştir.¹⁵

Doğu Türkistan’ı istila eden Çinliler 1764-1790 yılları arasında eski idare tarzını değiştirerek bölgeyi Cungarya ve Kaşgar vilayetleri olarak bölüp her iki vilayete de bir genel vali ve her bir şehre birer vali tayin ettiler. 1766 ile 1815 yılları arasında Çinliler yerli beylerin de yardımıyla ciddi karşı koymalarla karşılaşmadan Doğu Türkistan’da egemenliğini sürdürdü.¹⁶ 1846’da yedi hocalar¹⁷ Kaşgar’ı ele geçirip bağımsızlık ilan etmişler fakat bu bağımsızlık hareketleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hocalar idaresinde parçalanmış bir şekilde yönetilen Doğu Türkistan birçok Çin işgaline karşı bu sebeple karşı koyamamış, Doğu Türkistan’ın her bağımsızlık hareketi birlik olunamayışından ötürü Çin tarafından kolaylıkla bastırılmıştır.¹⁸

1862’den itibaren Doğu Türkistan’da meydana gelen ayaklanmalar sonucu 1864 yılında Doğu Türkistan’ın güneyindeki yedi vilayeti esas alan Kaşgariye Devletini ilan eden Yakup Bey, İli, Altay, Urumçi ve tüm Doğu Türkistan’ı birleştirmek için mücadeleye girişmiştir.¹⁹ Haziran 1877’de Yakup Bey’in ani ölümüyle oğulları ve kumandanı arasında çıkan taht kavgasını fırsat bilen Çin, Doğu Türkistan’ı işgal ederek Yakup Bey’in devlete 1878 yılına gelindiğinde tamamen son verdi.²⁰

⁷ HAYİT, a.g.e, s.149

⁸ DORAİS, Marissa A; (2005), “The Go West Campaign in Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China: Water Scarcity and Economic Growth”, s.4 <http://enviro.lclark.efdu/students/theses/2005-2006/MarissaDoraisThesis.pdf>, 12.05.2012.

⁹ İNAYET, Alimcan; (2010), “Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan”, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu. <http://www.doguturkistansempozyumu.com/dogu-turkistan-kitabi-tr-en.pdf>, 01.03.2012.

¹⁰ TÜRKÖZ, Ahmet (2010), *Doğu Türkistan’da İnsan Hakları*, I. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s.1.

¹¹ DORAİS, Marissa A; (2005), “The Go West Campaign in Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China: Water Scarcity and Economic Growth”, s.4 <http://enviro.lclark.efdu/students/theses/2005-2006/MarissaDoraisThesis.pdf>, 12.05.2012.

¹² İNAYET, a.g.m. s.13

¹³ TÜRKÖZ, ag.e, s.4

¹⁴ ATALAY, ag.e, 344

¹⁵ DWYER, Arienne M.; (2005), “The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse”, s.91, <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/3504>, 01.04.2012.

¹⁶ HAYİT, a.g.e, s.138-140

¹⁷ Yedi Hocaların isimleri; Katta Tora(Muhammed Emin), Kiçik Han, Buzuruk Hoca, Veli Han, Sabir Han, Tevekkel Hoca, Akıcan Hoca’dır.

¹⁸ ADIBELLİ, Barış (2008), *Doğu Türkistan*, I.Baskı, IQ Yayıncılık, İstanbul, s.36

¹⁹ TÜRKÖZ, ag.e, s.7

²⁰ ADIBELLİ, (2008), a.g.e, s.49-50

Yakup Bey'den sonra 1933 ve 1944 yıllarında iki kez bağımsızlık ilan eden Uygurların bu mücadeleleri Sovyet ve Çin güçlerince bastırılmıştır.²¹ 1933 yılında İslamiyet, bağımsızlık, adalet ve kardeşlik esasları üzerine kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti, Sovyetlerin kendi içinde Türk boyları barındırdığı için kötü örnek olabileceği endişesiyle, İngiltere de Hindistan için kötü örnek olabileceği için tanımaya yanaşmamışlardır. Kurulan bu yeni devlet Çin ve Sovyet güçleri ile uğraşırken bir de kurucu kadronun kendi içinde sürtüşmeleriyle uğraşmıştır.²²

1934 yılından 1944'e kadar olan süreçte Doğu Türkistan halkı oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Bir taraftan Çin ile uğraşırken diğer taraftan da Sovyet kuvvetleri tarafından baskı altında tutulmuşlardı. 1944'te ikinci kez Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni ilan edilmesine rağmen Çin 1945 yılında Doğu Türkistan sorununu barışçı bir yoldan çözüme kavuşturulması için Cumhurbaşkanı Ali Han Töre'ye teklifte bulunarak onu ikna etmiş ve 1945 Ekim'inde görüşmelere başlamıştır.²³ Uzun süren görüşmeler sonucunda 12 Temmuz 1946 yılında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Doğu Türkistan kültürel, iktisadi ve iç siyaset bakımından özel hakları saklı kalmak suretiyle Çin'e bağlı kalırken, hükümet 15 Doğu Türkistan'lı ve 10 Çin'li olmak üzere 25 kişiden oluşmuştur.²⁴

1949 yılında Çin genelinde yönetimi ele geçiren komünistler 29 Eylül 1949'da Urumçi'de de iktidarı ele geçirirken 1951 yılı sonuna kadar çıkan tüm ayaklanmaları bastırırken Askeri Kontrol Komiteleri kurarak Doğu Türkistan'da komünistlere karşı savaşan 72.705 kişiyi idama mahkûm etmiştir.²⁵

Doğu Türkistan bölgesinde komünizm ideolojisinin ilerlemesi için Çin Komünist Partisi çok sayıda üye kaydetmiş, komünizmi anlaşılır hale getirmek için Milli Azınlıklar Enstitüsü kurmuş, köylüler kolektifleştirilmiş, özel ticaret yerine devlet ticaret müesseseleri kurularak ticaret devlet tekeline alınmıştır. Bölgede uygulanan politikalarda Sovyet ideolojisi o kadar etkili olmuştur ki Doğu Türkistan'da 1955'e kadar bölge okullarında Sovyet müfredatı uygulanmış 1954 yılında Arap alfabesi yerine Kiril alfabesi getirilmiş fakat 1956'dan sonra bu alfabe kullanılmaz olmuştur.²⁶

Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi

14 Uygur azınlıkların yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesi konumu ve yeraltı kaynakları potansiyeliyle stratejik öneme sahip bir bölgedir. Ekonomik olarak, efsanevi ipek yolunun bölgeden geçmesi, Çin petrolünün beşte ikisini üretmesi, zengin altın ve bakır yataklarına sahip olması ve büyük miktarlarda yün üretilmesi bölgeyi stratejik olarak önemli bir konuma sokmaktadır.²⁷

Xinhua haber ajansının verdiği bilgilere göre bölgede kanıtlanmış kırk adet petrol ve doğalgaz sahalarında, 2 milyar ton petrol, 160 milyar metreküp doğalgaz bulunmuştur.²⁸ Yine Xinhua haber ajansının 25 Eylül 2008'de yayınladığı habere göre, "Sincan- Uygur Özerk Bölgesinin, sadece yıllık ham petrol üretimi 27 milyon 300 bin ton, doğal gaz üretimi ise 25 milyar 100 milyon metre küpe ulaşmıştır. 2012'de yıllık ham petrol üretiminin 34 milyar tonu, doğal gazın ise 60 milyar tonu aşabileceği tahmin edilmiştir."²⁹

Tüm Çin'in yer altı zenginliklerinin dörtte üçünün bu bölgede bulunması, petrol ve doğalgaz yataklarının Tarım Havzası'nda bulunması, Kazakistan'dan petrol taşıyan boru hattının bu bölgeden geçiyor olması Sincan'ı Pekin açısından gerçekten vazgeçilmez kılmaktadır.³⁰ Bölgede Çin'in toplam petrol rezervinin yüzde 30'u, doğalgaz

²¹ ADIBELLİ, Barış (2007), *Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, IQ Yayıncılık, İstanbul, s. 171-172

²² ADIBELLİ, (2008), a.g.e, s.98-99

²³ ADIBELLİ, (2008), a.g.e, s.101

²⁴ HAYİT, a.g.e, s.328

²⁵ HAYİT, a.g.e, s.332

²⁶ HAYİT, a.g.e, s. 333-334

²⁷ BHATTACHARYA, Abanti; (2003), "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism", *Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 3, Jul-Sep 2003, s.366

http://www.idsa.in/system/files/strategicanalysis_abhattacharya_0903.pdf&a=bi&pagenumber=1&w=100 , 12.05.2012.

²⁸ BHATTACHARYA, s.372

²⁹ Xinhuanet; (2012), www.xj.xinhuanet.com, 05.06.2012.

³⁰ DOKUZLAR, B., H. Yılmaz, C.Pala; (2006), "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", *Avrasya Dosyası: Türk Dünyası – Çin*, cilt: 12, sayı: 1, s.4

Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları bağlamında Hak İhlalleri

rezervinin de yüzde 34'ü bulunmaktadır. Ayrıca Çin'in 12. Beş Yıllık Kalkınma Programı'na göre, Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nin 2015 yılına kadar ülkenin en büyük petrol ve doğalgaz üretim üssü olması hedeflenmektedir.

Doğu Türkistan enerji kaynakları bakımından olduğu kadar sahip olduğu birçok madenle de adından söz ettirmektedir. Şu ana kadar 118 maden türü tespit edilmiş olup bunlardan 30 çeşidi işlenmek maksadıyla Çin'e taşınmaktadır.³¹ Bölgede 100'den fazla maden ocağında krom, demir, taş pamuğu, mangan, bakır, silisyum, kurşun, pırlanta, altın, gümüş gibi önemli madenler çıkarılmaktadır. Petrol, doğalgaz, linyit gibi enerji kaynaklarına sahip olan ülkenin kömür rezervleri de oldukça fazladır. Doğu Türkistan kömür yatakları alanı 88.545 kilometrekare olup rezervi 1604 milyar 200 tondur. Bu rezerv Çin'in toplam rezervinin 1/3' üni oluşturmaktadır.³²

Hızlı büyüyen ekonomisiyle artan enerji ihtiyacını bir stratejik-güvenlik meselesi olarak gören Çin 2010 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en büyük enerji tüketicisi haline gelmiştir.³³ Enerji açığı her geçen gün artan Çin bu sebeple Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde maden kaynağı aramalarına hız vermektedir. Daha önce birçok maden kaynağının varlığından bahsedilen Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde bu kez 2012 yılı içinde yüz milyarlarca tonluk 31 yeni maden kaynağı keşfedildiği açıklanmıştır.³⁴ (Zaman, 2012)..

Birçok uzman Çin'in Doğu Türkistan'a önem vermesinin sebebini var olan doğal kaynaklarla açıklarken, Günay, Çin'in Doğu Türkistan'a önem vermesini zengin doğal kaynaklarından ziyade bölgenin stratejik önemine bağlamaktadır. Günay'a göre Çin ekonomisinin petrol ve hammadde konusunda dışa bağımlı olması ve güneyden deniz yolunun ABD'nin sıcak tuttuğu Tayvan sorunu nedeniyle rahat kullanamaması Doğu Türkistan'ı Çin'in Asya pazarına ulaşmak için önemli bir konuma getirmektedir.³⁵

Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Hak İhlalleri

Çin'in Doğu Türkistan politikasını Nur Shahadah Jamil, 1949'dan günümüze dört aşamaya bölmektedir. İlk aşamada 1949-1976 arası dönemi, ikinci aşamada 1977-1990 arası dönemi, üçüncü aşamada 1991-2000 arası dönemi, dördüncü aşamada ise 2001-2009 arası dönemi incelemiştir.³⁶

1949-1976 arası dönem: 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla Orta Asya'da etnik bağı olan Şincan'a karşı Çin ayrılıkçı eğilimleri azaltmak, toprak bütünlüğünü güçlendirmek ve Çin'e entegre etmek için erken dönemde hoşgörülü bir politika izlemiş, zamanla "Çin İslam Derneği" aracılığıyla dini kurumları kontrol altına almaya çalışmıştır. 1954 yılında bölgede kontrolü sağlamak için Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğunu kurmuştur. 1958 yılında Mao'nun ileri sıçrama planıyla birlikte hoşgörü politikası bırakılarak asimilasyonist politika izlenmiş, bölgeye devlet destekli Hanlılar göç ettirilmeye başlanmış bunun yanında zorla kültürel homojenleşmeye gidilmiştir. 1950 ile 1978 yılları arasında bölgeye 3 milyon Hanlı göç ettirilmiş sonuç olarak 1953'te 300 bin olan Hanlı sayısı 1990'da 6 milyona çıkmıştır. 1960'ların başında Şincan ve diğer azınlıklara yaklaşım biraz ılımlı olsa da 1966-1976 arası süren Kültür Devriminde olaylar tekrar tersine dönmüş, Han olmayanlar az gelişmişlik sembolü görülmüş, Şincanlı ve Han olmayanlara karşı asimilasyon politikası en üst seviyelere çıkmıştır.³⁷

1977-1990 arası dönem: Mao'nun ölümüyle sona eren Kültür Devriminin etkileri bu dönemde hala bölge üzerinde devam etmiştir. Kültür devrimi Uygurlara göre sosyal ve siyasi bir saldırı değil aynı zamanda kendi özgün kimliklerine yapılmış bir saldırıydı. Deng Xiaoping 1978-1979 yılında iktidara geldiğinde Çin'de ekonomik reformlara başlanmış Şincan'da da daha hoşgörülü bir döneme girilmiştir. Uygurlar bu dönemde tarihlerini ve kimliklerini yeniden tanıma fırsatı bulmuş fakat 1980'lerdeki öğrenci gösterileri, 1989 Tiananmen Olayı ve 1990 Baren baskınından sonra tekrar bağımsızlık arayabilecekleri korkusuyla yeniden yasaklarla

³¹ ADIBELLİ, (2007), a.g.e, 33

³² ADIBELLİ, (2007), a.g.e, 36

³³ Cbcnews; (2012), "Çin dünyanın en büyük enerji tüketicisi", www.cbc.ca/news/business/story/.../china-energy-consumption.html, 19.10.2012.

³⁴ Zaman; (2012), "Uygur bölgesinde yüz milyarlarca tonluk maden yatakları keşfedildi", http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1337816, 01.09.2012.

³⁵ GÜNAY, a.g.e, s.63

³⁶ JAMIL, Nur Shahadah; (2011), "China's Xinjiang Policy: An Analysis Based On The Theory Of Relative Deprivation", s.148, http://journalarticle.ukm.my/2378/1/Nur_Shahadah_Jamil_38_%281%29_2011.pdf, 12.05.2012.

³⁷ JAMIL, a.g.m, s.148-150

karşılaşmışlardır.³⁸ 2002 yılında Çin tarafından yasadışı olarak görülen kitapları, yazıları, müzikleri yasaklandı. Çin'in uygulamaya çalıştığı bu kültürel liberizasyon başarısız olmakla birlikte Çin bunu son yıllara da taşımış bunun yanında Han göçü ve ekonomik eşitsizlikler Uygurların tepkisine yol açmıştır.³⁹ Sincan'daki azınlıklara nüfus planlaması uzatılarak köylerde 3 çocuğa şehirde ise 2 çocuk politikasına devam edilirken, Uygur ailelere pozitif ayrımcılık yapılarak 2 ya da 3 olan çocuğu için daha düşük puanla üniversiteye gitmesinin önü de açılmıştır.⁴⁰

1991-2000 arası dönem: 1990 yılında Sovyetlerin çöküşü, Orta Asya'da yeni Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıkışı ve bölgesel İslami uyanış Çin'i tedirgin etmiş, 1996 yılında Ş.İ.Ö kurulmasıyla üye devletleri Uygurlara karşı nötrale etmiştir. 1999'da başlatılan "go west" politikasıyla birçok Hanlı bölgeye göç ederken bölgenin gelişerek istikrarlı bir hale gelmesi için muazzam sübvansiyonlar verilerek orta sınıf bir tüccar gurubu oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin Şincan 2000 yılında 12 milyar yuan teşvik almıştır. Ekonomik kalkınmaya Çin tarafından önem verilmesine rağmen 1990'larda meydana gelen şiddet olayları Pekin'in bölgeye karşı daha baskıcı politika izlemesine yol açmıştır. 1992 yılında Urumçi'de bir otobüsün bombalanarak 3 kişinin ölmesi, 23 kişinin yaralanması buna örnektir.⁴¹

2001-2009 arası dönem: 11 Eylül saldırıları, bu tarz olayları kendi sistemlerine bağlamak isteyen ülkeler için fırsat olmuş, Pekin de bundan faydalanarak Doğu Türkistan İslami Hareketini el Kaide ve Taliban bağlantılı olduğu gerekçesiyle ABD'ye sunmuştur. Çin ayrıca Şincan'daki sözde Uygur teröristlere karşı Orta Asya devletlerinden de destek istemiş, Çin'le ekonomik çıkarları olan bu devletler de istenilen desteği sağlamıştır. 11 Eylül sonrasında Çin, Ramazan ayında Şincan'daki camileri kapatmış, din adamlarını gözlem altında tutmuş, Uygurlar üzerinde kontrolünü daha da artırmıştır. Çin'in Şincan üzerindeki baskıyı artırmasını sadece uluslararası terör olaylarıyla ilgisi olmayıp Orta Asya'daki siyasi değişimlerle de bağı vardır. Bu sebeple Çin, 2005 yılında Kırgızistan'daki Lale Devriminden Uygurların da etkileneceğinden çok endişe duymuştur.⁴²

Bölge topraklarının verimli oluşu, zengin doğal kaynaklara sahip olması, ve stratejik konumuyla Çin için batıya açılan ve aynı zamanda Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada güvenli bir koridor olması bunun yanında Çin'in gelişmiş bölgelerine batıdan gelebilecek saldırı için de tampon görevi yapması da Çin'in Doğu Türkistan politikasını belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.⁴³

Nüfus ve Göç Politikası

Doğu Türkistan'ın en önemli sorunu asimilasyon amaçlı, planlı bir şekilde bölgeye yerleştirilen Han Çinlisi göçmenlerdir. Böylelikle bölgenin demografik yapısının değişimi planlanarak Uygur nüfusu azınlık duruma düşürülerek halk kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

Çin'in bölgede Han Çinlisi nüfusunu artırmadaki başka bir etken de 1950'lerde Doğu Türkistan bölgesinde Şincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmadan önce meydana gelen Sovyet faaliyetleridir. Sovyetlerin bölgede etkisini artırarak bölgenin yer altı zenginliklerini ele geçirmek istemesi Çin'in bölgede nüfus artırıcı politika izlemesine yol açmıştır.⁴⁴

1949 ile 2008 yılları arasında değişen Şincan Uygur Özerk Bölgesi nüfus verilerine göre her geçen gün artan Han Çinlisi göçü Uygur nüfusunun oransal olarak azalmasına yol açmakta ve Uygurların güçsüz duruma gelmesine sebebiyet vermektedir. Başkent Urumçi'deki nüfus yapısı şöyledir. Genel nüfusun 1,5 milyonu Han Çinlisi, 266 bini Uygur dur. Geri kalanlar Kazak, Hui gibi diğer etnik gruplardır. Nüfusun oransal olarak % 75'i Han Çinlisi, % 12,79'u ise Uygur'dur.⁴⁵ Bununla birlikte 2008 yılı rakamlarına göre Şincan Uygur Özerk Bölge'sinin toplam nüfusu 21,3 milyondur. Bu nüfusun 9,8 milyonu Uygur, 8,5 milyonu Han, yaklaşık 1,5

³⁸ JAMIL, a.g.m, s.150

³⁹ DWYER, a.g.m, s. 1

⁴⁰ JAMIL, a.g.m, s.150-151

⁴¹ JAMIL, a.g.m, s.151

⁴² JAMIL, a.g.m, s.154

⁴³ OĞAN, Sinan; (2009), "Doğu Türkistan", www.turksam.org, 05.03.2011.

⁴⁴ HAYİT, a.g.e, s. 339

⁴⁵ BİLGİN, Hasan (2010), *Stratejik Açıdan Çin*, USAK Yayınları, Ankara, s.187

milyonu Kazak, 958 bini Hui'dir.⁴⁶ Bunun haricinde az sayıda Kırgız, Moğol, Özbek, Tatar gibi diğer azınlıklar yaşamaktadır

1949 yılında Sincan Uygur bölgesinde Han nüfusu 600 bin kişiyle yüzde 6'ya denk gelirken günümüzde Han Çinli göçü nedeniyle Türkler azınlık durumuna gelmiştir. Hanlıların başat güç haline gelmesiyle birlikte bölgede insan hakları ihlali yapıldığını gösteren emarelere rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları insan hakları örgütlerinin de belirlediği gibi sanıkların tek celsede davalarının sona erdirilerek mahkûm edilmeleri, hamile kadınların kısırlaştırılması, sınırlama fazlası doğan bebeklerin öldürülmesi, insanların zorla çalışma kamplarına gönderilmeleridir.⁴⁷ İnsan Hakları İzleme Örgütü 2011 raporuna göre Çin, 2010 yılında geleneksel Uygur mahallelerini yıkıp Uygurları zorla buralardan tahliye etmiştir.⁴⁸ Zorla bölgelerinden göç ettirilen yerli halkın nüfusu sistemli olarak azalırken Han Çinli göçü teşvik edilerek Doğu Türkistan halkı etkisiz bir hale getirilip bölgede hak iddia edemeyecek konuma düşürülmektedir. Çin'in Uygur kimliğini eritmenin bir yolu olarak da görülen Uygurların yoğun olarak yaşadığı eski ve tarihi semtleri yıkması ve okullarda Uygur dilinin yasaklanması Uygur kültürünü yok etme çabası olarak görülmektedir.⁴⁹

Toops, 1953 yılında bölge nüfusunun yüzde 75'ini 4,87 milyonla Uygurların, yüzde 6'sını ise Han Çinlilerinin oluşturduğunu aktarmaktadır. 1964 yılına gelindiğinde ise Uygur nüfusu 7,44 milyonla yüzde 54'ü oluştururken Han nüfusu yüzde 33'e çıkmıştır. Yapılan ekonomik reformlardan sonra kayıtlı 13,08 milyonluk nüfusun yüzde 46'sını Uygurlar, yüzde 40'ını Han Çinlileri oluştururken 2000 yılı nüfus sayımı göre de 18,46 milyonun yüzde 45,21'ini Uygurlar, yüzde 40,57'sini Han Çinlileri oluşturmuştur.⁵⁰ 2008 yılı rakamlarına göre de Uygurlar Yüzde 46,1 Hanlar yüzde 39,2'lik nüfus oranına sahip olmuşlardır.

Çin'in 1953'de başlattığı nüfus artırıcı politikayla nüfus dengeleri Çin'in istediği şekilde değişmiş 1990 yılında yüzde 40'a düşen Türk sayısı Selçuk Çolakoğlu'na göre etnik temizlik yapıldığının göstergesi olmuştur.⁵¹ Çin, Han Çinlilerini iş garantisi vererek, maaşlarını yüksek tutarak ve tek çocuk politikasından tavizler vererek bölgeye göçe teşvik ederken, Uygurların ticari alanda sivirmeleri engellenmektedir.⁵²

Buna paralel olarak bölgenin kilometrekare başına düşen nüfus yoğunluğu 1953'te 3 kişiye 1982'de 8 kişi olmuştur. Fakat aynı dönemde Uygur nüfusu 1,6 kat artmıştır. Başka bir araştırmaya 2003 yılında ChinaPerspectives'de yer verilmiştir. Dergide yayınlanan makalede şu veriler dikkat çekiyor;

“1950'lerden sonra komünist rejim hidrokarbon, mineral kaynaklar ve işlenmemiş tarım alanları bakımından zengin olan bu bölgeyi, kontrol altında tutmak için, Han nüfus merkezlerinin yerleşimini destekledi. 1949'dan bu yana bölgede “Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu” tarafından yönlendirilen yoğun bir Hanlı akışı görülmektedir. Gerçekte bu teşkilat, terhis olan eski askerlerine bir takım avantajlar sağlayarak onlara yardımcı olmaktadır. Yeni alanlar açmak için ülkenin sınırlarına gönderilen köylü-asker toplulukları bölge için güvenlik sağlamaya gerekli insan gücünü temin ederken demografik yapıdaki değişiklik yeni bir kültür inkılabını başlattı. Yüzde 80' den fazla merkezi hükümetten para desteği gören Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu (XPCC) bugün bölgenin ekili dikili alanlarının üçte birini kontrol etmekte ve sanayi ürünlerinin çeyreğini üretmektedir”⁵³

⁴⁶ HOWELL, Anthony ve C. Cindy Fan;(2011), “Migration and Inequality in Xinjiang:A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi”,s. 123, <http://www.sscnet.ucla.edu/geog/downloads/597/403.pdf>, 20.10.2012.

⁴⁷ ÖNEL, Metin (2005), “Çin'in Etnik Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan Sorunu”, Editör: GÜNAY, Bekir, Sorunlu Türk Bölgeleri, IQ Yayıncılık, İstanbul, s. 92-100

⁴⁸ HRW; (2011), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013

⁴⁹ ISRAELİ, Raphael; (2010), “China's Uyghur Problem”, <http://israelcfr.comdocuments4-7-Raphael-Israeli.pdf>, 04.05.2012.

⁵⁰ TOOPS, Stanley; (2004), “Demographics and Development in Xinjiang after 1949”, <http://www.eastwestcenter.org/sites/default/files/private/EWCWwp001.pdf>, 12.05.2012

⁵¹ ÖNEL, a.g.e, s.100

⁵² BİLGİN, a.g.e, s.188

⁵³ CASTETS, a.g.m, s. 3

Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu 1954 yılında Şincan'ı kontrol etmek için kurulurken 1950'li yıllarda yaklaşık 100 bin üyeye ulaşmış,⁵⁴ 2000 yılına gelindiğinde 2,5 milyonun üzerine çıkmıştır.⁵⁵ Bu üye sayısının yüzde 90'ı Hanlı'dır (bu Şincan'da resmi olarak yaşayan Hanların üçte biridir). Şincan Üretim ve İnşaat topluluğu ile devlet tarafından doğrudan kontrol edilmeyen içeriye göç akışı sayesinde 1949 yılında bölge nüfusunun sadece % 6,7'sini oluşturan Han nüfusu, günümüzde % 40'a yükselmiştir; bu da 18,5 milyon yerleşik nüfusun 7 milyonundan fazlası anlamına gelmektedir.⁵⁶ 2000 yılı rakamlarına göre 7,5 milyon olan Han nüfusuna profesyonel danışmanlar, askerler, polisler ile 2,5 milyon Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu üyesi eklendiğinde bu rakam 12,5 milyona ulaşmaktadır.⁵⁷ Artan Han nüfusu ise azınlıklar üzerinde güçlü bir dil ve kültür baskısının oluşmasına yol açmaktadır.⁵⁸

Nüfustaki Uygurlar aleyhine olan bu gelişmeler, asimilasyon ve ekonomik eşitsizlikler bugün Uygurların en fazla rahatsızlık duyduğu konuların başında olup birçok protesto hareketlerine sebep olmaktadır.⁵⁹ Ayrıca Şincan'a göçü özendiren Çin, medya aracılığıyla Hanlıların kendilerini Şincanlı gibi hissetmesini sağlamak için kültürel faaliyetleri hayata geçirmiştir.⁶⁰

Şincan çatışmasının temelleri, devletin resmi ve gayri resmi politikaları tek tek incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir; Çin resmi kültür politikası eşitlikçi ve uyumluluk üzerine kurulurken gayri resmi politikası 1980'lerden itibaren Şincan'daki büyük azınlığın asimilesine odaklanarak Çin kültürünü baskın hale getirmek olmuştur. Çin'in bu gayri resmi politikaları azınlıkların yaşadığı sınır bölgelerinde uyguladığı resmi dil politikası ve kültürel baskılar 2001 yılından itibaren uluslararası basın tarafından da görülmüş, çıkan çatışmaların kültürel farklılıklardan kaynaklandığı dünyaya duyurulurken Çin basını özellikle son zamanlarda çıkan olayları uluslararası terörizm olarak yansıtmıştır.⁶¹ Ayrıca Dwyer tarafından belirtilen Urumçi'nin 265 kilometre güneydoğusunda 1964-1996 yılları arasında Çin tarafından yapılan 44 nükleer deneme bugün hala Çin zulmü olarak Uygurlar tarafından dile getirilmektedir.⁶² Bu yapılan nükleer denemeler sonucu ortaya çıkan manzara Doğu Türkistanlı Zeynure Öztürk⁶³ tarafından da anlatılmaktadır. Bunun yanında Öztürk'ün, Uygur genç kızlarının çalıştırılma bahanesiyle ailelerinden zorla alınarak Çin'in diğer şehirlerine götürülerek zorla Han Çinlisi erkeklerle evlendirilmesini belirtmesi Uygurlara karşı insan hakları ihlalleri yapıldığını gösteren önemli iddialardandır.

Çin'in hesaplı ve planlı politikalarıyla, Xinjiang'da Uygur nüfusunu bastırmak için Han Çinlisi güçlendirilerek Han-Uygur nüfusunu dengelemiştir.⁶⁴ Dengelenen bu nüfusla birlikte bugün birçok sektör Han Çinlilerin eline geçmiştir. Örneğin petrol ve gaz üretimi yapan PetroChina'nın sahibi Han Çinlisidir ve birçok Han Çinlisi iş ve ekonomik sebeplerle Xinjiang'a yerleşmiş böylelikle merkezi hükümetin istediği nüfusun değiştirilerek dengelenmesi sağlanmıştır.⁶⁵ Aşağıdaki tablo 1949 ile 2008 yılları arası değişen Şincan-Uygur Özerk Bölgesi nüfus dağılımını daha iyi göstermektedir.

⁵⁴ JAMIL, a.g.m, 148

⁵⁵ DORAIS, a.g.m, s. 16

⁵⁶ CASTETS, a.g.m, s. 3

⁵⁷ DORAIS, a.g.m, s. 16

⁵⁸ DWYER, a.g.m, s. 4

⁵⁹ CASTETS, a.g.m, s. 4

⁶⁰ DWYER, a.g.m, s. 30

⁶¹ DWYER, a.g.m, s.2

⁶² DWYER, a.g.m, s.4

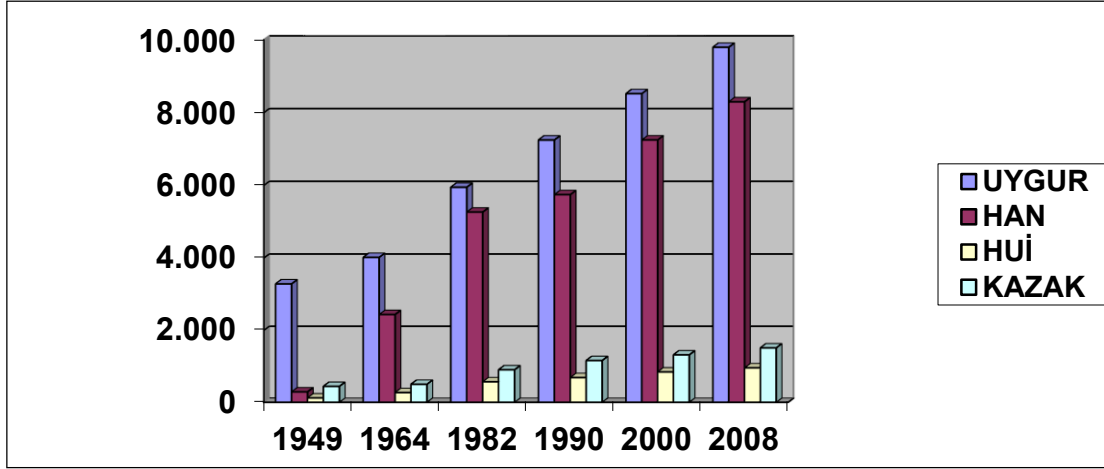
⁶³ Doğu Türkistan doğumlu çevirmen, yazar. Ekim 2011 yılında İstanbul/Sarıyer'deki evinde kendisiyle yüz yüze görüşme yapılarak Uygur sorunuyla ilgili kendisinden bilgi alınmıştır.

⁶⁴ ISRAELI, a.g.m.

⁶⁵ CAO, Huhua; (2008), "Urban-rural Income Disparity and Urbanization: What is the Role of Spatial Distribution of Ethnic Groups? A Case Study of Xinjiang Uygur Autonomous Region in", s. 6 <http://www.chinaeam.uottawa.ca/eng/Cao2010-A-RegionalStudies-Xinjiang.pdf>, 12.05.2012.

Tablo 1: 1949-2008 Yılları Arası Şincan-Uygur Özerk Bölgesi Nüfus Dağılımı (milyon)

Kaynak: Castets, Remi, The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China perspectives, september-october 2003, s.6 ve Anthony Howell and C. Cindy Fan, Migration and Inequality in Xinjiang: A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi, 2011, s.123'deki bilgiler kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloya göre 1949 yılında bariz bir Uygur nüfusu üstünlüğü varken 1964'ten itibaren Han nüfusu yoğun bir şekilde artmaya başlamış, Uygur nüfusu ise neredeyse yerinde saymıştır. Oransal olarak 1949'da yüzde 75 olan Uygur nüfusu, 2002 yılında yüzde 47'ye düşmüş fakat Han nüfusu oranı 1949'da yüzde 7 iken 2002'de yüzde 40'lara çıkmıştır. 2000 yılı rakamlarına göre 7,5 milyon olan Han nüfusuna profesyonel danışmanlar, askerler, polisler ile 2,5 milyon Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu üyesi eklenildiğinde bu rakam 12,5 milyon olmaktadır.⁶⁶ Böylelikle Han nüfusunun belirtilenden daha fazla olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte bölgede Uygurlar aleyhine ortaya çıkan bu nüfus dengesinde ağır baskı gören Uygurların Orta Asya'ya göçü de etkili olmuştur. Uygur bölgesine Çinlilerin göç ettirilmesi Uygur Türklerinin ciddi bir şekilde tesir etmektedir. ABD kongresi insan hakları raporuna göre petrol işçilerinin % 99'unu, yerel hükümetin ve önde gelen endüstrilerin % 95 'ini Han Çinlileri oluşturmaktadır.⁶⁷

Geniş ve zengin topraklardaki seyrek nüfus yapısı, Çin'in kendi iç bölgelerindeki aşırı yoğun nüfus yapısının baskısını hafifletmek için de en uygun seçenektir. Uygurların yaşadığı toprakların Çin'in 1/6'sını oluşturması ve 8 Orta Asya ülkesine sınırı bulunmasıyla, doğal kaynaklarıyla Çin'in ekonomik büyümesine katkı sağlaması gibi sebeplerle Çin, Hanlıları buraya göç ettirerek emniyet valfi oluşturmaya çalışmaktadır.⁶⁸ Çinlilerin kitleler halinde bölgeye göç ettirilmiş olması ve Çin'in uygulamaya koyduğu emperyal politikalar ise verimli topraklara sahip bölgede çatışmaya yol açmaktadır.⁶⁹

Çin hükümeti Han Çinlilerini bölgeye göç ettirme programıyla bölgenin nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve bu politika tüm dünyaya azınlık bölgesinin kalkındırılması olarak gösterilmiştir. Demografik dengeleri değiştirilen bölgenin nüfusundan sonra bu nüfusa paralel olarak değişen nüfus oranları aşağıdaki tabloda 1949 yılından 2008 yılına kadar aşamalar halinde verilmiştir.

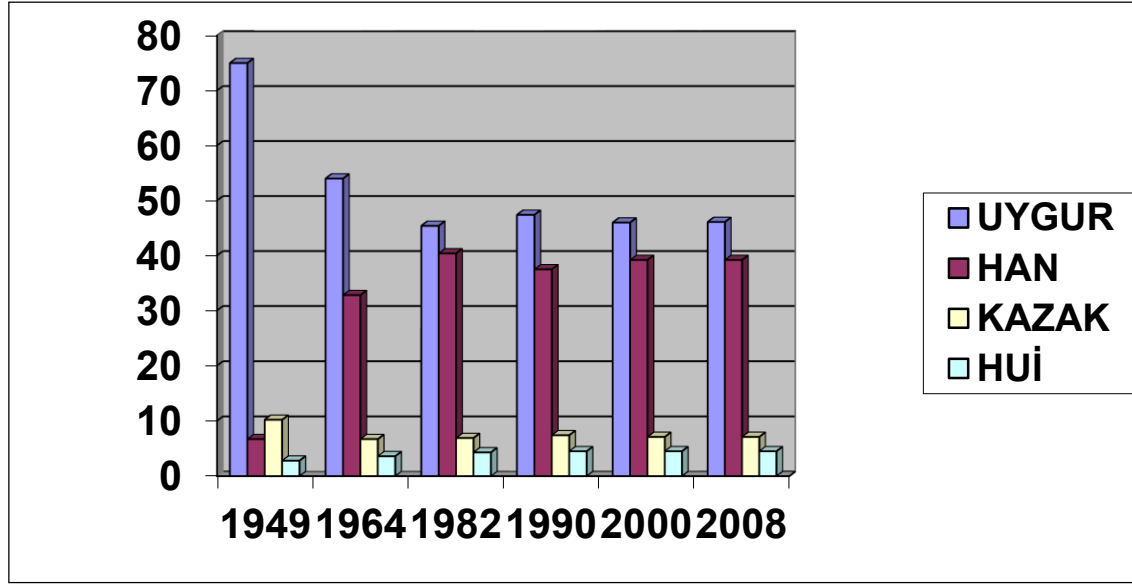
⁶⁶ DORAIS, a.g.m, s. 16

⁶⁷ KARACA, R. Kutay; (2007), "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", <http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-iliskilerinde-dogu-turkistan-sorunu-1236245932.pdf>, 02.04.2011.

⁶⁸ DWYER, a.g.m, s.2

⁶⁹ ARIBAŞ, Kenan (2007), *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya*, Çizgi Yayıncılık, Konya, s.425

Tablo 2: 1949-2008 Yılları Arası Şincan-Uygur Özerk Bölgesi Nüfus Değişim Oranını Gösteren Tablo (Yüzde)

Kaynak: Castets, Remi, The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China perspectives, september-october 2003, s.6 ve 2008 nüfus bilgileri için Anthony Howell and C. Cindy Fan, Migration and Inequality in Xinjiang: A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi, 2011, s.123’deki bilgiler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi Şincan-Uygur Özerk Bölgesinin demografik yapısında meydana gelen bu değişim bölgedeki yerel halkın pek hoşuna gitmemektedir. Eski tarihlerden beri kendilerini o toprakların sahibi olarak görmüş olan yerel halkın, Çin hükümetinin uyguladığı göç politikasıyla git gide azınlık durumuna düşmesi büyük tepkilere yol açmaktadır. 1949 yılında yüzde 75 olan Uygur nüfusu 2008 yılına gelindiğinde yüzde 46,1’e gerilemiş, yine 1949 yılında yüzde 6,7 olan Han nüfusu 2008 yılında yüzde 39,2’ye yükselmiştir.

20

Her yıl ortalama 250 bin Hanlının batıya (Şincan) göç etmesi, Uygurların kendilerini özerk bölgelerinde azınlık konuma düşme korkusuna itmektir.⁷⁰ Daha da kötüsü Uygurlar eğitim, işsizlik, hayattan beklentileri ve yoksulluk oranlarıyla Hanlılardan daha da geri kalmaktadırlar.

Ekonomi Politikaları

Ekonomik olarak Şincan-Uygur bölgesi ülkenin doğusuna göre daha geri kalmış durumdadır. Çin’in dışı açılma siyaseti sonrasında kademeli kalkınma projesi neticesinde üç farklı aşamada ekonomisi gelişmiştir. Buna göre doğu kesimlerinin gelişme hızı yüksek, orta kesimlerin orta derecede, batı kesimlerinin ise yavaştır.⁷¹ 1952 yılından 1978’e kadar batıda yer alan azınlık bölgelerinin gayri safi milli hâsılasının büyüme hızı % 6,4 doğu kesiminin büyüme hızı ise % 6,1 dir. Arada nerdeyse fark yoktur. Fakat 1978’den sonra ülkenin doğu kesiminde meydana gelen büyüme (%8,6) ülke ortalamasını (%8,4) geçerken, batıda bariz bir azalma meydana gelmiştir. Ortaya çıkan rakamlar 1990-1999 yılları arasında daha da artarak doğu ve batı arasında gelişme farkının büyümesine yol açmıştır. Ayrıca Şincan içinde yaşayan azınlıklar ile Han Çinlilerinin gelir durumu da farklılaşmıştır. Uygurların bölgenin güneyinde tarım ağırlıklı çalışmaları, Hanlıların modernize edilmiş sanayi şehirlerinin bulunduğu kuzeyde yoğunlaşmaları gelir eşitsizliği sorununun sebeplerinden biri olmuştur.⁷²

1952-1978 yılları arasında batıda yer alan özerk bölgelerin ülkedeki ekonomik gelişme sıralamaları ilk 10’un içindeyken 1990 sonrası arka sıralara gerilemiştir. Şincan Uygur özerk bölgesi ancak 20. sırada kendine yer bulabilmiştir.

⁷⁰ MONEYHON, D. Matthew; (2003), “TamingChina'sWildWest”, s. 11,

<http://www.peacestudiesjournal.org.uk/d/TamingChina%27sWildWest.PDF>, 03.04.2012.

⁷¹ ABULAİTİ, Sainati; (2009), *Çin’de Azınlıklar ve Azınlık Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷² CAO, a.g.m, s.21.

Aşağıda yer alan tabloda da Çin'de yaşayan bir çiftçinin net geliri yıllara göre incelendiğinde 1991 yılına kadar başa baş giden rakamların bu yıldan sonra Sincan Uygur bölgesinde yaşayan çiftçilerin aleyhine geliştiği görülmektedir.

Tablo 3: Çin'de Yaşayan Çiftçilerin Net Gelir Seviyesinin Bölgelere Göre Dağılımı (Değerler Çin para birimi Yuan cinsinden)

Bölge ismi	1978	1980	1985	1991	1995
Çin Ortalaması	133.7	191.33	397.60	686.60	1577.74
Şangay	290.00	397.35	805.92	1907.32	4245.61
Pekin	224.80	290.46	775.08	1297.05	3223.65
Zhejiang		219.18	548.60	1099.04	2966.19
Xinjiang	199.17	198.01	394.30	683.47	1136.45
Qinghai			342.95	559.78	1029.77
Gansu	98.40	153.33	255.32	430.98	880.34
İç Moğol	100.00	181.32	360.41	607.15	1208.38

Kaynak: “Zhong Guo Tong Ji Nian Jian1996” s.84. Aktaran, ABULAİTİ, Sainati; (2009), *Çin'de Azınlıklar ve Azınlık Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yukarıdaki tabloya göre 1978'den 2000'li yıllara doğru Çin'in doğu kesimindeki bölgelerde (Pekin, Şangay, ZheJiang) aile gelirleri hızla yükselirken Batı kesimdeki azınlık bölgelerinde, 2000'li yıllara doğru, aile gelirlerinde büyük hızla küçülme meydana gelişir. Özellikle Şincan Uygur Özerk Bölgesindeki durum çok belirgindir. 1978 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesindeki ailelerin net geliri 199,17 Yuan'dır. Bu rakam devletin ortalama gelir seviyesi olan 133,57 Yuan'dan çok yüksekken, 1995'in sonunda 1136,45 Yuan ile devletin ilgili senedeki ortalama gelir seviyesi olan 1577,74 Yuan'a göre epey küçülme göstermiştir. Aslında 1577 Yuan olan ortalama gelir Batı bölgeleri tarafından yükseltilmektedir. Sadece azınlık bölgelerin ortalaması alınarak hesaplama yapılırsa bu değer çok daha aşağılara inmektedir. Bununla birlikte Çin'in geri kalmış azınlık bölgelerinin denizden uzak bölgeler olmasını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Çin'in en gelişmiş şehirleri denize kıyısı olan liman şehirleridir. Dolayısıyla Şincan, Tibet ve İç Moğol Bölgelerinin Çin'in batısında iç denizden uzak bölgeler olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Bunun yanında Şincan'ın kurak bir iklime sahip olması sürdürülebilir ekonomik kalkınma için önemli zorluklar çıkartmaktadır. Kurak bir iklim sebebiyle su kaynakları az olan bölgede petrol ve doğalgaz gibi kaynaklar oldukça boldur. Bu sebeple merkezi hükümet tarafından yatırım yapılarak istikrar sağlanmaya çalışılan bölge için hükümet oldukça çaba göstermektedir.⁷³

Son dönemde Çin'in azınlık bölgelerini kalkınma programına alınmasıyla birlikte Çin yetkililerinin bildirdiği rakamlara göre Şincan Özerk Bölgesinin GSYH'sı 2011 yılında bir önceki yıla göre % 12 büyüyerek 104,8 milyar dolar olurken kişi başına harcanabilir gelir bir önceki yıla göre % 13 artışla 2460 dolar olmuş, dış ticaret hacmi % 26,6 lık artışla 21,7 milyar dolar olurken bölgeye 26 milyar dolar yatırım yapılmış ve eğitime de 6,6 milyar dolar kaynak ayrılmıştır.⁷⁴

⁷³ DORAIS, a.g.m, s.4-7

⁷⁴ MÜDERRİSOĞLU, Okan; (2012), “İlişkilerimizde Temel İlke kazan kazan”, *Sabah*, 20 Şubat

Çin yetkili makamlarınca verilen bu ekonomik rakamlarının yanında pek gündeme gelmeyen gelir eşitsizliği ayrıca bir sorunlar yumağıdır. Han nüfusunun ağır bastığı azınlık bölgelerinde meydana gelen bu gelir eşitsizliği azınlıkların sosyo-ekonomik olarak dışlanmalarına yol açabilmektedir. Azınlık bölgelerinde ve Şincan'da meydana gelen bu gelir eşitsizliklerinin temelinde coğrafi konumla birlikte azınlıkların çalışma alanların yetersiz olması yatmaktadır. Şincan'da yaşayan azınlıkların yüzde 60'ından fazlası güney sınır bölgelerinde kırsal alanlarda yaşamakta bu da sosyo-ekonomik gelişim için dezavantaj oluşturmaktadır. Bununla birlikte azınlık olamayan bazı kırsal yerleşim yerlerinde kişi başına gelir azınlık bölgelerine göre daha düşük kalmaktadır. 2000 yılında 22 güney azınlık ilçesinde kişi başına gelir 934,5 yuan olurken il ortalamasının sadece yarısına denk geliyordu.⁷⁵ Ayrıca azınlık illerinde bulunan ilçelerde fakirlik yüzde 80'leri bulurken, toplam nüfusun yüzde 90'larını azınlık grupları oluşturmaktadır. Son yıllarda azınlık bölgelerine yapılan yatırımlar özellikle büyükşehirlerde çok faydalı olurken bu nüfusun sadece bir bölümüne özellikle Hanlılara fayda sağlamıştır.⁷⁶

Çin, bölgelerarası eşitsizlikleri en aza indirmek için gelişmiş kıyı bölgelerine karşılık daha az gelişmiş Tibet ve Şincan gibi iç bölgelere yönelik "go west" kampanyasıyla buraları geliştirmeye çalışmaktadır. "Go west" kampanyası Şincan'ı cazibe merkezi yaparken birçok Hanlının bölgeye göç etmesini sağlamış bununla birlikte kaynakların büyük ölçüde sömürülmesine de yol açmıştır.⁷⁷ Sömürü büyük oranda petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde olurken çıkan petrolü merkeze taşımak için doğu-batı boru hattı inşa edilmiştir. Uygurlar ise bu kampanyayı Han nüfusunun bölgeye göçü için bir etken olduğunu düşünerek şüpheyle yaklaşmaktadır.⁷⁸ Ayrıca çıkan bu petrol gelirlerinde Uygur azınlığa negatif ayrımcılık yapılması, sektörde Hanlıların tercih edilerek eğitimsiz azınlıkların ekonomiye kazandırılmaması zaten Han göçü sebebiyle çatışmaya müsait olan ortamı daha da germektedir.⁷⁹

Çin'in geri kalmış iç bölgelere yönelik "go west" kampanyası Şincan'a Han göçünü artırırken bunun yanında Şincan bölgesini geliştirmek için adını Şincan'daki Tianshan Dağlarından alan "Tianshan Ekonomik Kuşağı" ekonomik büyüme için önemli bir kalkınma projesi haline gelerek buradaki şehirlerin gelişmesini sağlamıştır. Kuzey Şincan'da yer alan Tianshan Ekonomik Kuşağından 2002 yılında 9 büyükşehir ve 49 şehir faydalanırken Şincan genelinin yüzde 25'i bu projeden faydalanmış, en fazla faydası ise Hanlılara olmuştur. Kuzey Şincan nüfusunun yüzde 62'sini Hanlılar oluştururken bunun yüzde 38'ini azınlıklar oluşturmaktadır. Bu azınlığın yüzde 12'si Uygur geri kalanlar ise çoğunlukla Kazak'tır. Han nüfusunun çok olmasının sebebiyle de olsa gerek Tianshan ekonomik kuşağından yüzde 73,15 ile Han Çinlileri faydalanmaktadır.⁸⁰ Bu da Uygur azınlığın ekonomik olarak iyice geri kalmalarına yol açmaktadır.

Çin'in bölgeye yönelik ekonomi politikalarıyla Şincan'da yaşam standartları ve gelir yükselirken Han Çinlileri Uygurlara göre daha yüksek pozisyonlarda ve maaşlarla iş imkânına sahip olabilmektedirler.⁸¹ İşsizlik oranları yükselen Uygurlar ise marjinalleşerek Han-Uygur çatışmalarına sebep olabilmektedirler.⁸²

Eğitim ve Kültür Politikaları

Şincan Uygur Özerk Bölgesindeki okullarda Uygurca azınlık dili statüsünde sayılmaktadır.⁸³ Ancak Çin sınırları içinde herhangi bir dilin yaygınlaşması potansiyel olarak problemlili bir konudur.

Eğitim dili olarak kendi dillerini kullanmakta sıkıntı çeken Uygur halkının alfabesi de birkaç kez değişmiştir. Çin Arapça olan alfabeği Kiril alfabesine, sonra Latin alfabesine çevirmiş, Türkiye ile kültür köprüsü kurulması endişesiyle tekrar Arap alfabesine çevirmiştir. Bunun yanında dini vecibelerini yerine getirirken sıkıntı çeken Uygurlar özellikle Kültür Devrimi sırasında çok yoğun baskılara maruz kalmışlar, toplu ibadetleri yasaklanmış, dini ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi ve 1997'de de Cuma hutbeleri yasaklanmıştır.⁸⁴

⁷⁵ CAO, a.g.m, s.16

⁷⁶ CAO, a.g.m, s. 19

⁷⁷ DORAIS, a.g.m, s .8-10

⁷⁸ JAMIL, a.g.m, s. 161

⁷⁹ DORAIS, a.g.m, s. 16

⁸⁰ CAO, a.g.m, s. 20

⁸¹ JAMIL, a.g.m, s. 160-162

⁸² BHATTACHARYA, a.g.m, s. 366

⁸³ DWYER, a.g.m, s. 21

⁸⁴ ÖNEL, a.g.e, s. 101

2002 yılından itibaren Şincan-Uygur Bölgesindeki üniversitelerde Uygurca yasaklanmıştır. İngiltere'deki Durham Üniversitesi Çağdaş Çin Çalışmaları Merkezi Direktörü ve Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü araştırmacısı Dr. Michael Dillon tarafından yazılan makalede “Çin'in 2002 Mayıs ayında aldığı Şincan Üniversitesindeki derslerin Uygurca okutulmaması kararından sonra, bu kez de Uygur dilinde yazılmış kitapları yakmaya başladıkları, okullar başta olmak üzere, ideolojik eğitimi hızlandırdıkları, Uygur diline ve kültürüne yönelik bu kampanyanın sadece terörizmi değil, tüm halkı hedef alması nedeniyle ileride daha derin ihtilaflara yol açabilecekleri vurgulanmaktadır”.⁸⁵ Çin'in Uygurca yazılmış kitapları yakması İnsan Hakları İzleme Örgütü 2013 raporunda da belirtilmektedir.⁸⁶

Günümüzde okul öncesi okullarda bile azınlık dili Uygurca sınıfları her geçen gün azalmaktadır. Ayrıca Çin, Şincan azınlık öğrenci sınıfları açarak batıya yardım amaçlı bir eğitim politikası yürütmeye başlamıştır. Proje ilk başta azınlıklar açısından faydalı gibi görünse de gerçekte bölge azınlık sınıflarında çocuklar küçük yaşlarda seçilip götürülmekte ve tamamen kendi kültürlerinden farklı bir eğitimle yatılı olarak okutulmaktadır.⁸⁷ Bu da azınlık çocuklarının Çin kültürü ile kaynaşması ve asimile olmasının hızlandırılmasıdır.

1980'lere kadar aileler çocuklarını Çin okuluna ya da Uygur okuluna gönderme konusunda seçim yapmak zorunda bırakılırken, 1984 yılı dil politikası açısından dönüm noktası olmuştur. Daha önce Han olmayanlar Ortaokulun ikinci sınıfında Çince dersi almaya başlarken bu tarihten itibaren ilkokul üçüncü sınıfta, günümüzde ise birinci sınıftan itibaren Çince öğrenmeye başlamaktadırlar.⁸⁸

Aileler Uygur dilinde öğretim yapan okul tercih edildiği zaman okuma yazmada iyi bir Uygurca öğrenecek olan çocuklarının etnik kimliklerini devam ettireceklerini düşünmektedirler. Fakat Çin okulları tercih edildiği zaman da iş bulma konusunda avantajlı konuma gelmeleri düşüncesi onları zor bir tercihle karşı karşıya bırakmaktadır. Şu anda Şincan'daki tüm üniversitelerde Kuzey Çin Lehçesinde yüksek dereceli bir yeterlilik almak zorunludur. Çünkü 1990'ların ortalarından itibaren Çince genel eğitim dili olmaya başlamış hatta 1949 yılında iki dilli bir şekilde eğitime başlamış olan Şincan Üniversitesinde 3 olan azınlık (Uygur) sınıfı önce bire, günümüzde ise sifıra inmiştir. İyi bir işe sahip olmak isteyen azınlık öğrencileri Çince bilmek zorundadır.⁸⁹ Aynı zamanda devlet kademesinde çalışmak isteyenler için ise kaçınılmazdır. Bu kapsamda Han Çinlileri aldıkları eğitim sayesinde Şincan'daki sanayi sektöründe kontrolü sağlamışlardır. Petrol endüstrisi neredeyse tamamen Hanlılar tarafından yönetilmektedir. Çin Ulusal Petrol Şirketi, Şincan'daki çalışanlarının çoğunu ülkenin diğer bölgelerinden getirmektedir.⁹⁰ Bu durum Şincan'da Han nüfusunun yerel Uygur nüfusunu bölge ekonomisinin dışına itmesine yol açmaktadır.

⁸⁵ KARACA, a.g.m.

⁸⁶ HRW; (2013), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013

⁸⁷ ABULAİTİ, a.g.e.

⁸⁸ DWYER, a.g.m, s. 36-37

⁸⁹ DWYER, a.g.m, s. 39

⁹⁰ KARACA, a.g.m.

Tablo 4: Şincan’da Azınlıklar ve Han Nüfusu Arasındaki Eğitim Düzeyi Karşılaştırılması

	Azınlıklar	Han	Sincan Ortalaması
Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus	8.33%	5.87%	7.31%
Okuma Yazma Kursları	2.44%	0.89%	1.80%
İlkokul	51.44%	27.79%	41.63%
Ortaokul	25.75%	36.62%	30.26%
Lise	5.04%	13.20%	8.42%
İhtisaslı Ortaokul	3.95%	6.37%	4.95%
Yüksekokul	2.07%	7.14%	4.17%
Üniversite	0.98%	2.06%	1.42%

Kaynak: Adapted from the Xinjiang Census 2000 (Xinjiang Renkou Pucha Weiyuanhui “Xinjiang Census Committee” 2001). Aktaran, CAO, Huhua; (2008), “Urban-rural Income Disparity and Urbanization: What is the Role of Spatial Distribution of Ethnic Groups? A Case Study of Xinjiang Uygur Autonomous Region in”, <http://www.chinaeam.uottawa.ca/eng/Cao2010-A-RegionalStudies-Xinjiang.pdf>, 12.05.2012

24

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere azınlık nüfusun okuma yazma bilmeyenlerin oranı Han nüfusuna göre fazladır. Genel eğitim seviyeleri incelendiğinde de Hanlıların daha eğitilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Teorik olarak bakıldığında azınlıklara Çin okullarında ayrılan kotalar ve verilen burslarla birlikte azınlıkların avantajlı olduğu düşünülse de Çin ekonomisinin liberalleşmesiyle birlikte fakir aileler çocuklarına iyi bir eğitim sunamazken şehirlerde yaşayan Hanlılar çocuklarına iyi bir eğitim alabilmektedirler. Sosyo profesyonel skalanın altında olan Uygur azınlıklar ile bu skalanın üstünde kendilerine yer bulan Hanlılar arasındaki eğitim farklılıkları özel sektörde işe girmelerini etkilerken kendilerini Hanlılarla kıyasladıkları zaman cezalandırılırlar.⁹¹

1990 yılında ulusal azınlıklar Şincan nüfusunun yüzde 54’ünü oluştururken bu nüfusun yüzde 76’sı tarımda istihdam edilmekteydi. Yine 1990 rakamlarına göre azınlık bir Uygur yaşam ortalaması 62,9 iken bir Hanlının yaşam ortalaması 71,4’ü bulmaktadır. Ayrıca yoksulluk ve birçok eşitsizlik Uygurların ikinci sınıf vatandaş gibi algılanmasına yol açmaktadır.

İslam inancına sahip Uygurlar Kültür Devrimi sırasında karşılaştıkları her türlü dini yasak sebebiyle 1980’lerden itibaren dinlerini yeniden keşfederken camilerini yenileyerek Kuran Kursları açmışlar kendi tarihleri üzerine birçok kitap çoğaltmışlardır.⁹² Yine daha önce yasaklanan “Meşrep” adetlerini yeniden başlatmışlardır.⁹³ Bunun yanında Orta Asya Türk devletleriyle ortak birçok kültürel geçmişe sahip olan Uygurlar Türk dil gurubunun bir parçası olan Uygurca’yı ana dili olarak kullanmaktadırlar. Şincan’da Uygurca’nın yanı sıra Kazakça ve Kırgızca da konuşulmaktadır. Bu diller Orta Asya’da kullanılan Türk dillerinden çok az farklılıklar taşımaktadırlar. Şincan’da yaşayan Uygurlar ve diğer Türk boyları arasında kültürel farklılıklar olmakla birlikte örtüşen

⁹¹ CASTETS, a.g.m, s. 4-5

⁹² CASTETS, a.g.m, s. 6

⁹³ Meşrep, köylüler tarafından sonbaharda hasat zamanında yapılan “hasat kutlama” törenidir. Bir şölen havasında geçen Meşrep’e müzik, dans, oyunlar, şiir okuma gibi içerikler vardır. Her Meşrep katılımcılarının cinsiyeti, yaşı, genç oluşu gibi katmanlarla kendi sosyal gurubunu oluşturur. Meşrep sadece Uygurlara has bir anane olmayıp Türkmenler, Özbekler ve birçok Türki millet tarafından kutlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.meshrep.com/>, 10.11.2012.

kimlikleri de vardır. Örneğin Kaşgarlı Mahmud'u Uygurların yanı sıra Özbekler ve Kırgızlar da sahiplenmektedir.⁹⁴

Dini değerlerini korumada zorlanan Uygurlara son olarak 2012 Ramazan ayında oruç tutma yasağı gelmiştir. 2 Ağustos 2012 tarihli Hürriyet gazetesinin haberine göre bölgede devlet memurları ve öğrencilerin oruç tutması yasaklanmıştır. Bu yasaklama genelgesi bölge yönetiminin internet sitesinde de yayınlanmıştır. Genelgede yasakların ramazan boyunca toplumsal istikrarın sağlanması amacıyla getirildiği ileri sürülerek, öğrencilerin ramazan boyunca camiye gitmeleri de yasaklanmış bunun yanında, Komünist partililer ve yerel yöneticilerin halka gıda hediyesi verip oruç tutmalarının engellenmesi istenmiştir.⁹⁵ Ayrıca sıradan insanlar için de yasaklar getirilmiştir.

“Camide kalabalık gruplar halinde ibadet etme, vaaz verme, uzun bir şekilde dua okuma ve bazı ayetlerin okunması konusunda kısıtlamalar getirilmiş olup kadınların ibadet etmesi ve özel şahıslar tarafından dini okul veya kurs açılması, öğrencilerin dini kurs ve okullarda okumaları yasaklanmıştır.”⁹⁶

Bu yasakların yanında Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2013 raporu da Çin'in bölgeye yönelik hak ihlallerini göz önüne sermektedir. Rapora göre Çin, 2002 yılından itibaren Uygur dilindeki kitapları yakmış, düğün ve cenaze törenleriyle ilgili yasaklamalar getirmiş, Müslüman Uygurların hac ibadeti yapmalarını engellemiştir.⁹⁷ Çin Uygurca kitaplara yasaklama getirirken bu dilde yazılan eserlerin yazarlarına da çeşitli cezalar vermektedir. “Yaban Güvercini” adlı eserinde halkı ayrımcılığa kışkırttığı gerekçesiyle 2004 yılında haksız bir şekilde tutuklanan Nurmemet Yasin bunlardan biridir. Uluslararası Af Örgütü raporuna göre Yasin 10 yıl hapis cezası almış ama 2011 yılında Şincan Shaya cezaevinde şüpheli bir şekilde ölmüştür.⁹⁸ Buna benzer tutuklamalar Tibet bölgesinde de yaşanmaktadır

Bunun yanında bir başka insan hakları ihlali örneği olarak ebeveyn ve yasal hamilelerin 18 yaşından küçük çocuklarına dini kurs ve eğitim almaları, ibadetlerde bulunmaları konusunda izin verilmemesi gösterilebilir. Söz konusu uygulama, “Çin'in hem 2002 yılında onayladığı Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne, hem de 1991'de onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırıdır”. Uygur halkı Çin hükümetinin yürüttüğü doğum kontrol politikasını da bölgede yürütülmeye çalışılan asimilasyon politikasının bir parçası olarak gördüğü için şiddetle buna karşı çıkmaktadırlar. Bölgede çıkan olayların bir kısmı uygulanan bu politika sebebiyle meydana gelmektedir.⁹⁹ Ayrıca Abdulsalam Abdulgani Alim, Hashar olarak bilinen yılda iki ay zorunlu ücretsiz çalıştırma uygulamasının hâlen Doğu Türkistan'ın kırsal kesimlerinde devam etmesini belirtmesi yine bir insan hakları ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Amnesty International'da yayımlanan rapora göre Şincan Uygur Özerk Bölgesi genel nüfusun (hapiste olmayanlar) devlet eliyle sistematik bir biçimde zorla çalıştırmaya tabi tutulduğu Çin'in tek bölgesidir.¹⁰⁰

Sonuç olarak Uygur halkı, İnsan Hakları İzleme Örgütü raporunda belirtildiği gibi, kültürel ve dini olarak baskı altındadır. Uygurlara karşı birçok siyasi tutuklama yapılması da buna örnektir.

⁹⁴ DWYER, a.g.m, s.30

⁹⁵ Hürriyet , (2012), “Uygur Türklerine Oruç Yasağı” , 2 Ağustos .

⁹⁶ DAULIATOVA, Şahzada; (2007), *Çin'in Doğu Türkistan Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁹⁷ HRW; (2013), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013

⁹⁸ Amnesty International, (2012) “China: Uighur writer's death in prison would be bitter blow”, <https://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/china-uighur-writer-s-death-prison-bitter-blow-freedom-2013-01-02>, 22.02.2013.

⁹⁹ DAULIATOVA, a.g.e.

¹⁰⁰ ALİM, Abdulsalam Abdulgani; (2010), “Doğu Türkistan -Ekonomik Yaşamdaki Kısıtlamalar-Yoksulluk ve Yoksulluğun Sosyal Etkileri”, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu, <http://www.doguturkistansempozyumu.com/dogu-turkistan-kitabi-tr-en.pdf>, 10.07.2012

Sonuç ve Öneriler

Uygurlara yönelik asimilasyonist bir politika izleyen Çin, Doğu Türkistan'a göçü özendirirken, Tibet gibi diğer bölgelere de Han nüfusunun göç etmesi için gerekli altyapıları hazırlamaktadır.

Bu sebeple çalışmada Çin'in, stratejik konumu ve doğal kaynaklarıyla Doğu Türkistan'a göçü özendirdiği değerlendirilmiştir. Şincan-Uygur Özerk Bölgesi nüfus verileri incelendiğinde net bir şekilde Han Çinli sayısının artırıldığı, Uygur nüfusunun ise sistemli ve bilinçli bir şekilde azaltıldığı görülmüştür. Çin, genç Uygur nüfusunu iş bulma bahanesiyle, Uygur çocuklarını ise iyi bir eğitim verme bahanesiyle Çin'in iç bölgelerine göç ettirmektedir. Bu da asimilasyona sebep olarak Çin'in 55 azınlığından biri olan Uygurların azınlık haklarının ihlaline yol açmaktadır. 1949 yılında yüzde 7,5'larda olan Han nüfusu günümüzde yüzde 40'a çıkmış, 1949'da yüzde 75 olan Uygur nüfusu bölgeye yapılan Han Çinlisi göçü sonucunda yüzde 46'ya düşmüştür.

Ekonomik olarak gelişen Çin'in kırsal alanlardan şehirlere göç etmek isteyen vatandaşları için yeni yerleşim alanları bulmak zorunda olması, Sincan Uygur Özerk Bölge nüfusunu Han Çinlileri lehine dengelemek istemesi geniş ve zengin topraklarıyla Doğu Türkistan'ı bu insanlar için yeni yaşam alanları haline getirmiştir. Nüfusu gerileyen Uygur halkı, bölgenin ekonomik imkânlarından da Han Çinlileri kadar faydalanamamaktadır.

Bölgenin ekonomik geri kalmışlığını gidermek için Çin'in ortaya koyduğu politikalar sonucunda Uygur nüfusun bölgenin ekonomik imkânlarından daha fazla yararlanması gerekirken paradoksal olarak bundan Hanlılar daha fazla faydalanmıştır. "Go west" kampanyasında olduğu gibi bölgeye daha fazla Han göçüne yol açmış bu da geçmişten günümüze kendilerini bölgenin sahibi gören Uygurlar ile Han Çinlileri arasında etnik gerilime yol açmıştır. Bunda sanayi kuruluşlarının sahibinin Hanlı olması etkili olduğu gibi iyi bir eğitim alamayan Uygurların eğitim seviyelerinin düşük olması da etkilidir.

Teorik olarak Çin, başta Doğu Türkistan olmak üzere geri kalmış azınlık bölgelerinde ekonomiyi ve eğitimi geliştirmeye yönelik politikalar izlemektedir. Fakat hem ekonomi hem de eğitim politikaları sonucunda en iyi imkanlardan yine çoğunluk nüfusa sahip Hanlılar faydalanmaktadır. Uygur halkı daha iyi bir gelecek için kendi azınlık okulları yerine daha başarılı Han okullarına gitmeye mecbur kalmaktadırlar. Bu okullarda iyi bir eğitim alabilmek için de Çince bilmek gerekmektedir. Ayrıca bölge azınlık okullarında kademeli olarak Uygurca'nın yasaklanması, üniversitelerde azınlık sınıflarının sayısının düşürülmesi bunun yanında iyi bir eğitim için Çince bilmenin zorunlu olması kültürel asimilasyona yol açmıştır. Sonuçta dilleri üzerinde baskı yapılması da Uygurların azınlık haklarını bağlamında hak ihlaline uğradığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Çin, Uygurların ibadetlerine kısıtlamalar getirerek de azınlık hakları ihlaline devam etmektedir. Devlet memurlarına ve üniversite öğrencilerine Oruç yasağı, Cuma namazlarının yasaklanması, yine Cuma namazlarında hutbe okutulmasının yasaklanması bunlardan bazılarıdır.

Çin'de Uygur azınlığın yanında Tibet'te de insan hakları ihlali yapmaktadır. Fakat Tibet'in batı tarafından sempatiyle bakılan Dalay Lama gibi bir liderlerinin oluşu, onların sorununun batı tarafından daha fazla gündeme gelmesine yol açmaktadır. Bunun yanında dünyanın Tibet Budizmi aksine İslamiyet'e daha az sempatiyle bakması ve birçok ülkedeki aşırı İslam hareketleri, özellikle 2001 sonrası ortaya çıkan islamofobi bu hareketin uluslararası destek almasını Tibet sorununa nazaran zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Uygur halkının aşırı radikal örgütlerden uzak durması uluslararası destek açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında haklı oldukları birçok konuda haksız duruma düşmemek için şiddet olaylarından da kesinlikle uzak durmaları gerektiği değerlendirilmektedir.

Çin'in birçok uluslararası sözleşmeye taraf olmasına rağmen uygulamada Doğu Türkistan politikasını devletin menfaati ve kolektif çıkarları belirlemektedir. Çin anlayışına göre devlet ve toplum olmadan insan da olamaz, dolayısıyla gelişmiş batı demokrasilerinde temel insan hakları olarak tanınan bireysel haklar, Çin'de devlet ve toplum çıkarları için geri plana itilebilmektedir.

Bugün gelinen noktada Uygur halkının dinlerini, özgürlüklerini savunmak için düzenlediği herhangi bir girişim çok sert bir şekilde bastırılmakta, birçok Uygur hızlı bir şekilde insan haklarına aykırı bir şekilde yargılanarak idam edilmektedir. Bu da Çin'in birçok uluslararası örgüt tarafından eleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple Pekin yönetiminin azınlık ve insan hakları çerçevesinde Doğu Türkistan sorununu en kısa zamanda çözmesi Uygur Türklerinin olduğu kadar Çin Halk Cumhuriyeti için de önem arz etmektedir.

Bu itibarla Uygurlar genel hatlarıyla Çin'den, Doğu Türkistan'a Han göçünün durdurulmasını bölgelerinde çıkan doğal kaynaklardan yararlanmayı, dini ve kültürel baskıların sona erdirilmesini, zorunlu doğum kontrolünün kaldırılması, etnik ayrımcılığın kaldırılması ve kendi kaderlerini tayin hakkı verilmesini istemektedirler.

Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları bağlamında Hak İhlalleri

Bunun yanında ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, kendi dillerinde eğitim veren okullarda iyi bir eğitim almak Uygurların öncelikli sorunları olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun için Uygur halkının kendi öz kimliklerini koruyarak, eğitim seviyesinin artırılması Çin'in de menfaatine olacaktır. Yine yakın dönem tarihinde kendi iç çekişmeleri yüzünden birliğini sağlamış bir devlet kuramayan Doğu Türkistan Çin'in olduğu kadar, bölgenin güçlü ülkeleri ve küresel güçlerin de iştahını kabartmaktadır. Bunun için Uygurların da dikkatli olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABULAITİ, Sainati; (2009), *Çin’de Azınlıklar ve Azınlık Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ADIBELLİ, Barış (2008), *Doğu Türkistan*, I.Baskı, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- ADIBELLİ, Barış (2007), *Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- ALİM, Abdulsalam Abdulgani; (2010), “Doğu Türkistan -Ekonomik Yaşamdaki Kısıtlamalar-Yoksulluk ve Yoksulluğun Sosyal Etkileri”, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu, <http://www.doguturkistansempozyumu.com/dogu-turkistan-kitabi-tr-en.pdf>, 10.07.2012
- Amnesty International, (2012) “China: Uighur writer’s death in prison would be bitter blow”, <https://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/china-uighur-writer-s-death-prison-bitter-blow-freedom-2013-01-02>, 22.02.2013.
- ANDİCAN, A.Ahat (2009), *Osmanlıdan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- ARIBAŞ, Kenan (2007), *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya*, Çizgi Yayıncılık, Konya.
- ATALAY, İbrahim (2011), *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- HAYİT, Baymirza; (1975), *Turkestan zwüirschen Russland und China*, Çev: Abdulkadir Sadak, Otağ Yayınevi, İstanbul.
- BHATTACHARYA, Abanti; (2003), “Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism”, *Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 3, Jul-Sep 2003, http://www.idsa.in/system/files/strategicanalysis_abhattacharya_0903.pdf&a=bi&pagenumber=1&w=100 , 12.05.2012.
- BİLGİN, Hasan (2010), *Stratejik Açından Çin*, USAK Yayınları, Ankara.
- CAO, Huhua; (2008), “Urban-rural Income Disparity and Urbanization: What is the Role of Spatial Distribution of Ethnic Groups? A Case Study of Xinjiang Uyghur Autonomous Region in”, <http://www.chinaeam.uottawa.ca/eng/Cao2010-A-RegionalStudies-Xinjiang.pdf>, 12.05.2012.
- CASTETS, Remi; (2003), The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China perspectives, <http://chinaperspectives.revues.org/648?&id=648>, 12.05.2012.
- Cbcnews; (2012), “Çin dünyanın en büyük enerji tüketicisi”, www.cbc.ca/news/business/story/.../china-energy-consumption.html, 19.10.2012.
- DAULIATOVA, Şahzada; (2007), *Çin’in Doğu Türkistan Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOKUZLAR, B., H. Yılmaz, C.Pala; (2006), “Çin’in Orta Asya Enerji Politikası”, Avrasya Dosyası: Türk Dünyası – Çin”, cilt: 12, sayı: 1.
- DORAİS, Marissa A; (2005), “The Go West Campaign in Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China: Water Scarcity and Economic Growth”, <http://enviro.lclark.efdu/students/theses/2005-2006/MarissaDoraisThesis.pdf>, 12.05.2012.
- DWYER, Arienne M.; (2005), “The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse”, <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/101253504>, 01.04.2012.
- GÜNAY, Bekir (2005), “Değişen Dünya Denklemine Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, Editör: GÜNAY, Bekir, Sorunlu Türk Bölgeleri, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- HOWELL, Anthony ve C. Cindy Fan;(2011), “Migration and Inequality in Xinjiang:A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi”, <http://www.sscnet.ucla.edu/geog/downloads/597/403.pdf>, 20.10.2012.

- HRW; (2011), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013
- HRW; (2013), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013
- ISRAELİ, Raphael; (2010), "China's Uyghur Problem", <http://israelcfr.com/documents4-7-Raphael-Israeli.pdf>, 04.05.2012.
- İNAYET, Alimcan; (2010), "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan", Hür Doğu Türkistan Sempozyumu. <http://www.doguturkistansempozyumu.com/dogu-turkistan-kitabi-tr-en.pdf>, 01.03.2012.
- JAMIL, Nur Shahadah; (2011), "China's Xinjiang Policy: An Analysis Based On The Theory Of Relative Deprivation", http://journalarticle.ukm.my/2378/1/Nur_Shahadah_Jamil_38_%281%29_2011.pdf, 12.05.2012.
- KARACA, R. Kutay; (2007), "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", <http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-iliskilerinde-dogu-turkistan-sorunu-1236245932.pdf>, 02.04.2011.
- Meshrep; (2012), "What is Meshrep?", <http://www.meshrep.com/>, 10.11.2012.
- MONEYHON, D. Matthew; (2003), "TamingChina'sWildWest", <http://www.peacestudiesjournal.org.uk/dl/TamingChina%27sWildWest.PDF>, 03.04.2012.
- MÜDERRİSOĞLU, Okan; (2012), "İlişkilerimizde Temel İlke kazan kazan", *Sabah*, 20 Şubat.
- OĞAN, Sinan; (2009), "Doğu Türkistan", www.turksam.org, 05.03.2011.
- ÖNEL, Metin (2005), "Çin'in Etnik Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan Sorunu", Editör: GÜNAY, Bekir, Sorunlu Türk Bölgeleri, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- Xinhuanet; (2012), www.xj.xinhuanet.com, 05.06.2012.
- TOOPS, Stanley; (2004), "Demographics and Development in Xinjiang after 1949", <http://www.eastwestcenter.org/sites/default/files/private/EWCWwp001.pdf>, 12.05.2012
- TÜRKÖZ, Ahmet (2010), *Doğu Türkistan'da İnsan Hakları*, I. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Zaman; (2012), "Uygur bölgesinde yüz milyarlarca tonluk maden yatakları keşfedildi", http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1337816, 01.09.2012.
- .....(2012), "Uygur Türklerine Oruç Yasağı" *Hürriyet*, 2 Ağustos .
- .....(2012), "Uygur Türklerine Oruç Yasağı" *Hürriyet*, 2 Ağustos .